

Przymyki *na*, *w* oraz *do* przed nazwami państw, krajów i krain. Historia i współczesne wahania normatywne¹

Słowa kluczowe: przymyki, nazwy krajów, korpusy historyczne, norma gramatyczna, uzus.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/J.P.01001>

1. Wprowadzenie

Artykuł poświęcony jest nietypowej łączliwości nazw niektórych krajów i państw z przymikiem lokatywnym i kierunkowym *na* (zamiast standardowych *w* i *do*). Na podstawie danych korpusowych z tekstów dawnych i współczesnych oraz zaleceń leksykograficznych i poradnikowych chcemy opisać łączliwość tych nazw w historii i przepowiedzieć współczesne tendencje zmian. W analizie uwzględnimy udział różnych, czasem konkurencyjnych czynników wpływających na współczesną łączliwość przymików z nazwami krajów. Zwrócimy uwagę na analogiczne zjawiska w innych językach słowiańskich, w tym w językach krajów, których nazwy sprawiają w polszczyźnie kłopoty w zakresie łączliwości (szczególnie interesujące są tu przypadki Ukrainy, Białorusi i Słowacji).

Literatura na temat przymików jest w polskim językoznawstwie bogata. Ograniczając się do przymików podstawowych, niederywowanych, wspomnijmy przede wszystkim prace: Klebanowska 1971; Weinsberg 1973; Wójcik 1979; Przybylska 2002. Warto podkreślić, że funkcja lokatywna przymików konkretnych² jest semantycznie podstawowa, dopiero nad nią buduje się metaforycznie odniesienia abstrakcyjne. Trzeba najpierw wiedzieć, co znaczy *na stole* czy *wejść na szczyt*, aby zrozumieć metaforę wyrażenia *być na zebraniu*, *iść na piwo* czy jeszcze bardziej abstrakcyjnego *narzekać na upały*. Najpełniej opisuje ten proces kognitywny Renata Przybylska (2002).

W niniejszych rozważaniach pozostaniemy na pierwszym nieabstrakcyjnym poziomie odczytania przymików *na* oraz *w* i *do* rządzących nazwami niektórych krajów. W ramach szeroko pojętej funkcji lokatywnej działają także mechanizmy różnych metafor przestrzennych

* m.lazinski@uw.edu.pl; ORCID 0000-0001-5718-4435

1 Artykuł powstał wiosną 2020 roku i od lipca 2021 roku jest dostępny online na stronach internetowych „Języka Polskiego”. Rosyjska agresja na Ukrainę w 2022 roku zmieniła zwyczaje językowe Polaków, dziś przeważa w języku publicznym składnia *w Ukrainie* (*do Ukrainy*) jako podkreślenie odrębności i samodzielności sąsiedniego kraju. Tu jednak pozostawiamy artykuł w niezmienionej formie.

2 Przymyki konkretne mają znaczenie inherentne w odróżnieniu od przymików gramatycznych rządzonych przez czasowniki (Wójcik 1979: 41).

i to one decydują o wahanii w wyborze przyimka. Najbardziej interesuje nas wahanie w użyciu przyimków z nazwami krajów i państw sąsiadujących z Polską bezpośrednio od wschodu: Ukrainy, Białorusi i Litwy; wspomnimy jednak także o innych krajach, w tym o Łotwie, Węgrzech i Słowacji.

2. Przyimki *na* i *w* z nazwami krajów w literaturze językoznawczej i w poradnictwie językowym

2.1. Opisy teoretyczne

Podstawową funkcją słowiańskiego przyimka *w* oraz jego odpowiedników w innych językach, np. niemieckiego i angielskiego *in*, jest określenie lokalizacji w przestrzeni zamkniętej. Przede wszystkim tych przyimków używamy, żeby umiejscowić obiekt na terytorium jakiegoś kraju. *W/in* konkuruje z przyimkiem lokatywnym *na/auf/on*, jeśli lokalizacja polega na wydzieleniu powierzchni odrębnej od reszty lądu (wyspy lub półwyspu) lub państwa położonego na takim obszarze. Po polsku mówimy *na Malcie*, *na Krymie*, po niemiecku *auf* lub *in Malta*, *auf der* albo *in der Krim*, po angielsku *on* lub *in Malta*, *on* lub *in Crimea*. W języku francuskim o wyborze między *en* i *à* decyduje głównie rodzaj gramatyczny: *en France*, *au Canada*, ale większość wysp i półwyspów przyjmuje przyimek *à*: *à Madagascar*, *à Malte*, *à Chypre*, *à la Crimée*.

Nazwy niektórych dużych państw wyspiarskich łączą się w polszczyźnie tradycyjnie z przyimkiem *w* (w innych językach *in/en*): *w Wielkiej Brytanii*, *w Irlandii*, *w* lub *na Islandii*, ale dziś tylko *na Cyprze* czy *na Madagaskarze* (w dziejach polszczyzny bywało inaczej – por. rozdział 3).

Jeśli w funkcji lokatywnej statycznej używamy przyimka *w*, np. *we Francji*, to przyimek kierunkowy (adlatywny) brzmi *do*, np. *do Francji*. Przyimek *na* ma zarówno funkcję lokatywną statyczną z miejscownikiem, np. *na Węgrzech*, jak i funkcję kierunkową z biernikiem, np. *na Węgry*. Ta dystrybucja nie jest ścisła, jeśli dana nazwa geograficzna dopuszcza warianty przyimków (por. przykład *Islandii* w podrozdziale 3.3). W dalszej części artykułu skupię się głównie na przyimkach lokatywnych statycznych.

W polszczyźnie funkcjonuje jeszcze inna zasada wyboru między przyimkami *w/do* i *na* w połączeniu z nazwami obszarów i krain. Otóż *na* łączymy z nazwą nieodległego obszaru, który traktujemy jako fragment większej całości; nazwę tej całości łączymy z przyimkiem *w*. Odnosi się to do regionów i dzielnic miast (*na Mazowszu*, *na Żoliborzu*) oraz krain, które niegdyś były fragmentem tego samego bytu państwowego lub unii z Polską. Spośród współczesnych państw dotyczy to (kierując się znad morza na południe i zachód): Łotwy, Litwy, Białorusi, Ukrainy, Słowacji (wariantywnie *na* lub *w*) oraz Węgier.

2.2. Problem przyimków *na* i *w* w literaturze językoznawczej

Już w roku 1853 Henryk Suchecki pisał w *Zwieszłej gramatyce języka polskiego...*:

Czasowniki *zostawać*, *bawić*, *mieszkać*, *przebywać*, *gościć* i t. p. oznaczają siedzibę lub kraj przyimkiem *w* np. *żyje w Krakowie*, *w Polsce*, *w Węgrzech*. Lecz kiedy kraina poczytuje się za część większego kraju lub rzeszy używamy *na*: *na Żuławach* (nizka część Pomorza gdańskiego), *na Litwie*, *na Rusi*, *na Wołyniu*, *Podolu*, *Ukrainie*, *Śląsku*, *na Wołoszczyźnie* (hołdowniczej przedtem Polsce, teraz Turcyi), *na Węgrzech* (tj. w pewnej części korony św. Szczepana). Podobnie: *jechać*

na Litwę, na Wołoszczyznę a przeciwnie do Rosyi, do Włoch (cyt. za: P. Chod., Na Węgrzech a we Włoszech, „Poradnik Językowy” 1903, r. III, z. 9, s. 147).

Nie znamy opisów gramatycznych wariacji przyimków z nazwami krajów wcześniejszych niż dziewiętnastowieczne, ale samo zjawisko jest na pewno dawniejsze. Wybór między przyimkami lokatywnymi nigdy nie był jednak kategorią, zarówno w wypadku nazw wysp oraz półwyspów, jak i regionów czy dzielnic. Zanim przyjrzymy się tej łączliwości w historii, spójrzmy na współczesne opisy, w niewielkim stopniu odbiegające od propozycji H. Sucheckiego, tak jak niewiele odbiegały od niej opisy przedwojenne Adama A. Kryńskiego (1930) czy Stanisława Westfala (1936).

Barbara Klebanowska (1971: 19–24) traktuje „przyimek *na* jako wariant *w*”³ i łączy go z nazwami własnymi „regionów w granicach Polski i dawnej Rosji [...] *na Ukrainie, na Białorusi, na Litwie, na Łotwie, na Syberii, na Kaukazie*” (1971: 23). Renata Przybylska (2002: 222–229) przedstawia kognitywne podstawy łączliwości przyimka *na* z nazwami tych regionów. W interpretacji tej kluczowe są słowa *peryferia/peryferyjny*. Wśród różnych użyczeń przyimka lokatywnego *na* autorka definiuje m.in. połączenia (Przybylska 2002: 225):

- z nazwami historycznie peryferyjnych części lub dzielnic Polski, np.: *na Mazowszu, na Pomorzu, na Śląsku*;
 - z nazwami państw historycznie traktowanych jako peryferyjne w stosunku do Polski, niesamodzielne terytoria, niemające jasno określonego centrum, np.: *na Litwie, na Ukrainie, na Białorusi*;
 - z nazwami regionów geograficznych świata z punktu widzenia centrum, jakim była Polska lub Europa, traktowanych jako peryferie, np.: *na Morawach, na Słowacji, na Syberii*.
- U podstaw takiej łączliwości leży „koncepcja planimetryczna” z wyobrażeniem landmarka (LM) jako „#płaszczyzny otwartej bez jasno i wyraźnie rysujących się granic”, przy czym układ trajektor–landmark „jest ujmowany zwykle z perspektywy zewnętrznej, tzn. obserwator jest wirtualnie zlokalizowany na zewnątrz LM, a zarazem może być też w #regionie wewnętrznym# jakiegoś innego lokalizatora przestrzennego” (Przybylska 2002: 224)⁴.

Peryferyjność nie ma w kognitywnej koncepcji R. Przybylskiej znaczenia oceniającego czy lekceważącego, ale trudno ustrzec się przed takimi konotacjami tego terminu w języku ogólnym. Autorka zdaje sobie z tego sprawę, dlatego dyskutuje z wcześniejszymi opiniami językoznawców, którzy uznają polską motywację połączenia *na Litwie* za wyobrażeniową „podrzędność” (Westfal 1936) lub nawet „szowinizm” (Bańkowski 2000: 237). S. Westfal (1936: 109) pisał tak:

Litwa [...], która przez XIX w. w swej polskiej historii żyje polityczną pulsacją Polski-całości, w wyobrażeniach ówczesnych, mimo całej gorącej i rzeczywistej sympatii, jaką ją darzono, była krajem „podrzędnym”. Język, zresztą powoli, opornie i fragmentarycznie to zaznaczył. Dziś należałoby może przyjąć zwroty *w Litwie* i *do Litwy* z powrotem, oczywiście nie ze względu na historyczną poprawność, choć nasza sympatia dla staropolszczyzny mogłaby także odegrać

3 Podobnie Weinsberg 1973: 93.

4 Nie wchodząc w szczegóły kognitywnej teorii języka, wyjaśnijmy, że *trajektor* to centralna figura w schemacie wyobrażeniowym, a *landmark* oznaczony w cytowanym fragmencie skrótem LM oraz wydzielony znakami # to element (najczęściej obszar), z którym trajektor wchodzi w relację.

znaczącą rolę. [...] Ze względu na zebrany materiał wyżej podane wyjaśnienie ekspansji *na* przyjmują tylko dla Litwy, jakkolwiek pewne wydaje się i w odniesieniu do innych krajów.

2.3. Przyimki w i na w słownikach poprawnościowych

Współczesne opisy poprawnościowe (z przełomu tysiącleci) nie pozostawiają wątpliwości co do przyimka stosowanego z nazwami *Ukraina*, *Białoruś*, *Węgry* (w ostatnim wypadku łączliwość z przyimkiem *na* jest dodatkowo uwarunkowana fonetycznie), dopuszczają zaś wariantowość w wypadku *Litwy*, *Łotwy* i *Słowacji*. Oto hasła z WSPPP:

Białoruś: Jechać na Białoruś (*nie*: do Białorusi). Mieszkać na Białorusi (*nie*: w Białorusi)

Litwa: Mieszkać na Litwie, *rzad.* w Litwie. Jechać na Litwę, *rzad.* do Litwy

Ukraina: Jechać na Ukrainę (*nie*: do Ukrainy). Mieszkać na Ukrainie (*nie*: w Ukrainie).

W *Słowniku wyrazów kłopotliwych* (Bańko, Krajewska 1994; zob. też Bańko 2010) opis był podobny, choć mniej kategoriyczny. W hasle *Litwa*, *Łotwa*, *Białoruś*, *Ukraina* czytamy:

Nazwy te łączymy zwykle z przyimkiem *na* [...]. Oboczne formy *w Litwie* i *w Łotwie* są rzadsze. Można powiedzieć też *w zachodniej Białorusi*, *we wschodniej Ukrainie*, ale bez przymiotnika *na Białorusi*, *na Ukrainie*. Odkąd te były republiki ZSRR odzyskały niepodległość, odżyły wahania, czy miejsca przyimka *na* nie powinny zająć przyimki *w* i *do*.

SPP PWN dawał równorzędny wybór między połączeniami *na Litwie* i *w Litwie*, *na Litwę* i *do Litwy* (podobnie w wypadku *Łotwy*), ale dopuszczał jedynie składnię *na Ukrainie/na Ukrainę*, *na Rusi/na Ruś*. W hasle *Białoruś* nie podano łączliwości, można się jej domyślać z cytatu: „Na Białorusi rozwija się przemysł maszynowy”. Połączenie *na Słowacji* opisano jako dawne wobec regularnego *w Słowacji*.

Łączliwość nazwy *Ukraina* z przyimkiem *na* Witold Doroszewski opisał już wcześniej jako redaktor trzeciego wydania *Słownika poprawnej polszczyzny* Stanisława Szobera (1958). W kolejnych wydaniach powtarzano to zalecenie, choć w wydaniu z roku 1963 hasło *Ukraina* zawiera tylko odmianę bez wskazań łączliwości.

Pierwsze wydanie słownika S. Szobera – *Słownik ortoepiczny* – ukazało się w roku 1937, przedrukowane bez zmian w roku 1948 już jako *Słownik poprawnej polszczyzny*. S. Szober proponował w nim jako neutralną i podstawową składnię nazwy kraju *w Ukrainie* i *do Ukrainy*:

Ukraina (= kraj pograniczny, pogranicze, kresy, prowincja pograniczna, jej nazwa własna) – ukraiński. Zwroty: 1) mieszkać na ukrainie (na Ukrainie); 2) jechać na ukrainę (na Ukrainę).

Ukraina (= kraj zamieszkały przez naród ukraiński) – ukraiński, – Ukrainiec, – Ukrainka. Zwroty: 1) mieszkać w Ukrainie; 2) jechać do Ukrainy.

Autor uznawał za regularne połączenie *w Litwie*, a *na Litwie* traktował jako dawne, „coraz rzadziej używane” (analogicznie w hasle *Łotwa*); oba zalecenia W. Doroszewski zachował w poprawionych przez siebie wydaniach. W słowniku brak było hasła *Białoruś*.

3. Przyimki *na* i *w* z nazwami krajów w dziejach polszczyzny

Przegląd historyczny rozpoczniemy od wieku XVII. We wcześniejszych źródłach: SSTP oraz SPXVI brak przykładów przyimków z nazwami *Litwa*, *Ukraina* i *Białoruś* (drugi słownik nie zawiera jeszcze hasła *W*).

3.1. Od początku wieku XVII do połowy XVIII wieku

Pierwszym źródłem poświadczeń jest Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. IJP PAN wielkości 13,5 miliona słów (korba.edu.pl; zob. Gruszczyński i in. 2013). W badaniu korzystamy z podkorpusu ręcznie anotowanego wielkości pół miliona słów. W tekstach korpusu znajdujemy⁵:

– 2 połączenia *w Ukrainie* i 1 *na Ukrainie*, por.:

(1) [...] zaraz się wszystko zamieszało i w Ukrainie i w Polsce (J.Ch. Pasek, *Pamiętniki*).

(2) Mamy zaś wiadomość z Rusi pewną od naszych/ że na Ukrainie jest Hetman Koniecpolski z wielkim ludem i rozmaitym/ czekając Turka... (*Nowiny z Moskwy...*, 1634).

– 7 połączeń *w Litwie* i 1 *na Litwie*, por.:

(3) W Litwie ustały zamysły i namówione czasu konwokacji sposoby, przeciw saskim zamysłom i nałożonym ciężkim kontrybucjom [...] (K. Zawisza, *Pamiętniki*, 1715).

(4) [...] dość mają na Litwie tego próby, prędko by nastąpić mógł turnus na to i w Koronie [...] (*Przestroga generalna stanów Rzpltej*, 1714).

– Brak w korpusie przykładów z nazwami *Białoruś* i z wcześniejszą nazwą *Ruś Biała*. Są za to połączenia z bardziej ogólną nazwą: 2 razy *na Rusi* i 2 razy *w Rusi*, por.:

(5) Cieśla jeden w Rusi, u p. Bajbuzy, zrobił wiatrak o 6 wiatrach i skrzydłach (F. Szembek, *Z nowinami torba kursorska*, 1645).

(6) [...] ten Święty Liturgię w Grecji na Moskwie i na Rusi zażywaną która się zowie Ś. Bazylego, ułożył (B. Chmielowski, *Nowe Ateny*, 1746).

Jak widać, nawet nazwa *Moskwa* w dawnym odniesieniu do państwa bywała wyjątkowo łączona z przyimkiem *na*, ale połączenie *w Moskwie* było częstsze (7 wystąpień). Brak w korpusie nazw *Słowacja* i *Łotwa*, które ustabilizowały się później. Dwa razy występuje połączenie *w Inflantach* i 3 razy *w Inflanciech*, ta nazwa nie łączy się z przyimkiem *na*.

– 14 połączeń *w Węgrzech*, 1 *we Węgrzech*, 1 *na Węgrach*, por.:

(7) Proszę, powiedz, czym wiara wasza w Węgrzech od Tureckiej różna? (F. Mirecki, *Jonathas zmartwychwstał*, 1609).

⁵ Tylko dla tego okresu podajemy konsekwentnie przykłady alternatywnych przyimków lokatywnych.

(8) Ale i w sąsiedztwie na Węgrach tego przykład w oczach naszych (S. Dunin-Karwicki, *Egzorbitancje we wszystkich trzech stanach Rzeczypospolitej*, 1703).

W wieku XVII nie są jeszcze ustabilizowane połączenia przyimka *na* z nazwami wielu wysp i półwyspów. Nazwy *Cypr* i *Rodos* występują z przyimkiem *w*, *Sardynia* i *Malta* – z przyimkiem *do*, *Islandia* z przyimkami *w* oraz *do*, nazwa *Krym* łączy się 1 raz z przyimkiem *w*, 1 raz z przyimkiem *do* (w tym wypadku o łączliwości decyduje być może poczucie odrębności państwowej chanatu krymskiego, nie zaś status półwyspu).

(9) Król po miastach, miasteczkach, po ziemi, po wodzie, W Egipcie i w Afryce, w Turczach, w Cyprze, w Rodzie Rozesłał wszędzie szukać kochanej Lucyny [...] (P. Kochanowski, *Orland szalony* (z Ariosta), 1620).

(10) Okręty umknęły się były przecię jakoś/ przed Angelczykami/ niektórzy udawali/ że do Malty/ a drudzy/ zaś że do Sardyniej („Pocztą Królewiecką”, 1718).

(11) [...] takeśmy już dalej się nie bawiąc do Islandii żeglowali [...] (D. Vetter, *Islandia albo Krótkie opisanie Wyspy Islandii*, 1638).

(12) Na Taurykańskiej Peninsule vulgo w Krymie [...] (B. Chmielowski, *Nowe Ateny*, 1746).

3.2. Od połowy XVIII wieku do roku 1917

Kolejnym źródłem historycznym jest korpus tekstów II połowy XVIII i XIX wieku (diaspol. uw.edu.pl/XIX). Korpus składa się z 380 powieści i tekstów prozatorskich oraz niebeletrystycznych wielkości 12 milionów słów⁶.

W tekstach tego okresu widzimy stopniową zmianę wcześniejszych tendencji w zakresie łączliwości nazw krajów z przyimkami.

Łączliwość *na Litwie* – 66 wystąpień – przeważa trzykrotnie nad łączliwością *w Litwie* – 21 wystąpień. Połączenie *na Ukrainie* występuje 28 razy, *w Ukrainie* tylko 1 raz.

Wciąż brak nazwy *Białoruś*, ale łączliwość *na Rusi* (13 wystąpień) przeważa nad łączliwością *w Rusi* (2 wystąpienia) w odniesieniu do Rusi Czerwonej i Rusi Wołyńskiej. Połączeń *na Węgrzech* jest 26, *na Węgrach* – 1, *w Węgrzech* – 4, *we Węgrzech* – 1. Brak w korpusie nazw *Słowacja* i *Łotwa*, choć obie były już w XIX wieku używane, są 2 połączenia *w Inflantach* (nie *na Inflantach*).

Dane korpusu nie są jednak wiarygodne, jeśli chodzi o połączenia *w* lub *na Ukrainie*, pierwsze z nich jest wyraźnie niedoszacowane. Najsilniej związani z Ukrainą poeci polskiego romantyzmu chętnie stosowali to połączenie. Najwyraźniej widać to u Józefa Bohdana Zaleskiego⁷ i innych przedstawicieli tzw. szkoły ukraińskiej polskiego romantyzmu:

6 Korpus zbudowany został w ramach projektu Narodowego Centrum Nauki HS 2016/23/G/HS2/00922 „Rozwój polskiego systemu aspektowego w ostatnich 250 latach na tle sąsiednich języków słowiańskich”, ale nie jest ograniczony do analiz aspektu czasownika, ma służyć do wszelkich badań językoznawczych i historycznych. Niniejszy artykuł także powstał w ramach wspomnianego projektu.

7 W utworach tego poety dostępnych w katalogach polona.pl oraz wikisource nie znalazłem ani jednego połączenia *na Ukrainie*.

- (13) W Ukrainie, och, jedynie chwała inszych lat (J.B. Zaleski, *Lach serdeczny na marach*).
- (14) Gracka nasza pohulanka/ Rozbrzmi pieśnią w Ukrainie (J.B. Zaleski, *Czajki*).
- (15) Wszelkie dobro – w Ukrainie, / Że po świecie całym słynie! (J.B. Zaleski, *Nasza skrucha*).
- (16) I cicho – gdzie trzy mógł w posępnej drużynie; I pusto – smutno – tęskno w bujnej Ukrainie (A. Malczewski, *Maria*).
- (17) Nic się w Ukrainie ważnego nie stanie, czego by nie przepowiedziało nadzwyczajne zjawisko: coś dziwnego, coś tajemniczego (S. Goszczyński, *Zamek Kaniowski*, przypis autorski).

W tym samym czasie upowszechnia się oczywiście łączliwość *na Ukrainie*, a połączenie *w Ukrainie* bywa w tekstach zdeterminowane sąsiedztwem podobnych połączeń z nazwami innych krajów:

- (18) A na Ukrainie, jak powiadają starzy ludzie, co to byli i w Krymie, i w Rzymie, i w babin-
skich karczmach, co się napatrzyli różnych rzeczy na białym świecie, nie tak kochają się młode
dziewczęta, jak w Polsce albo w Moskwie; to, co tam udają za kochanie, to w Ukrainie nie byłoby
małym przywiązaniem (L. Siemieński, *Podania i legendy polskie, ruskie i litewskie*).

Nazwy wysp i półwyspów w XIX wieku nie zawsze jeszcze przyjmują przyimki lokatywne i kierunkowe *na*. Połączenie *w Cyprze* występuje 3 razy, *na Cyprze* – 1 raz, *w Sycylii* – 5 razy, *do Sycylii* – 2 razy, *na Sycylii* – tylko 1 raz, *w Sardynii* – 3 razy (brak *na Sardynii*), *do Islandyi* – 1 raz, *w Islandyi* – 1 raz (brak *na Islandyi*, *na Islandię*), *do Madagaskaru* – 3 razy, *w Madagaskarze* – 1 raz, *na Madagaskarze* – 1 raz. (Wszystkie wymienione wyspy były w XIX w. niezależnymi państwami lub koloniami).

3.3. Okres od roku 1918

Przejdźmy do wieku XX i XXI reprezentowanego w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (nkjp.pl) oraz w korpusie monitorującym MoncoPL. Teksty NKJP pochodzą z lat 1918–2011⁸. W tym okresie stabilizuje się współczesna tendencja użycia przyimka *na* w połączeniu z większością omawianych nazw geograficznych. Oto dane liczbowe:

- *na Białorusi* – 1074, *w Białorusi* – 33, *na Białoruś* – 201, *do Białorusi* – 12;
- *na Ukrainie* – 2429, *w Ukrainie* – 20, *na Ukrainę* – 520, *do Ukrainy* – 2;
- *na Litwie* – 1508, *w Litwie* – 17, *na Litwę* – 293, *do Litwy* – 7;
- *na Łotwie* – 384, *w Łotwie* – 9, *na Łotwę* – 53, *do Łotwy* – 0;
- *na Węgrzech* – 2031, *we Węgrzech* – 0, *na Węgry* – 454, *do Węgier* – 15;
- *na Słowacji* – 1101, *w Słowacji* – 266, *na Słowację* – 284, *do Słowacji* – 69.

Połączenia z przyimkiem *do* liczymy wyłącznie w użyciu kierunkowym, pomijamy inne przykłady, np.: *stosunek do*, *porównanie do*.

8 Brak aktualizowanego korpusu referencyjnego jest jednym z najbardziej palących problemów współczesnego polskiego językoznawstwa, por. Ogrodniczuk i in. 2017.

W tekstach międzywojennych mamy jedynie przykłady połączeń *w Litwie* i *do Litwy*, nie *na Litwie*, por.:

(19) Relacja ta [...] jest wynikiem parotygodniowej wycieczki autora do Litwy („Tygodnik Ilustrowany” 1934).

(20) Znajdujące się w drodze transporty drzewa polskiego zatrzymano i wyładowano w Litwie [...] („Gazeta Polska” 1939).

Na przełomie tysiącleci połączenia nazw *Ukraina*, *Litwa*, *Białoruś*, a także *Łotwa* i *Węgry* z przymkami *w* oraz *do* są rzadkie, ale wbrew łatwym przypuszczeniom – nieograniczone do kontekstu tematycznego, idiolektu autorów, stylizacji regionalnej czy chronologicznej, por.:

(21) Wiek emerytalny w Ukrainie to nadal 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn („Polityka” 2005).

(22) Premier Cimoszewicz powiedział dziś rano, że „z zainteresowaniem” śledzi sytuację w Białorusi (D. Passent, *Choroba dyplomatyczna*, 2002).

(23) W odl. 3 km na wsch. od Terespoła most na Bugu, przejście graniczne do Białorusi [...] (*Przewodnik po Polsce*, 1996).

(24) [...] zakończył w piątek tygodniową pielgrzymkę do Litwy, Łotwy i Estonii papież Jan Paweł II („Gazeta Wyborcza” 1993).

(25) 13 lutego 2072 – zaraza w Syberii powoduje wyginiecie kotów. Znudzone myszy przenoszą się do Ukrainy („Dziennik Polski” 1999).

(26) [...] w punkcie przerzutowym dla kurierów i innych osób, które przybywały z okupowanej Polski do Węgier i odwrotnie (A. Filar, *Śladami tatrzańskich kurierów*, 1995).

Ustaliła się też łączliwość przymka *na* z nazwami wysp i półwyspów. Brakuje połączeń przymków *do* lub *w* z nazwami *Sycylia*, *Sardynia*, *Cypr*, *Madagaskar* czy *Krym* analogicznych do przykładów z okresów poprzednich. Ciekawy jest przypadek *Islandii*, który przeczy zasadzie, że lokatywnemu przymkowi *w* odpowiada kierunkowe *do*. Piszemy częściej *w Islandii* (75) niż *na Islandii* (57), ale częściej *na Islandię* (22) niż *do Islandii* (19). Dla porównania: oba połączenia *na Słowacji* oraz *na Słowację* są częstsze niż *w Słowacji* i *do Słowacji*.

Przykłady z tekstów współczesnych po roku 2011 czerpaliśmy z korpusu monitorującego MoncoPL dostępnego w dwóch wyszukiwarkach: frazeo.pl oraz monco.frazeo.pl. Wyszukiwarki, różniące się możliwościami zapytań, operują na zbiorze ponad 7 miliardów słów w tekstach prasowych oraz internetowych od roku 2010. Źródłem tekstów MoncoPL jest ponad 1500 serwisów informacyjnych (opis korpusu – Pęzik 2020).

W korpusie MoncoPL badane połączenia występują w następującej liczbie (nie ograniczamy się do ściśle kierunkowego przymka *do* i lokatywnego *w*):

- *na Białorusi* – 88 909, *w Białorusi* – 1448, *na Białoruś* – 13 037, *do Białorusi* – 1654;
- *na Ukrainie* – 269 419, *w Ukrainie* – 1990, *na Ukrainę* – 52 674, *do Ukrainy* – 5568;

- na Litwie – 83 126, w Litwie – 300, na Litwę – 8730, do Litwy – 737;
- na Łotwie – 14 449, w Łotwie – 208, na Łotwę – 2191, do Łotwy – 216;
- na Słowacji – 38 608, w Słowacji – 1518, na Słowację – 6171, do Słowacji – 670.

3.4. Rozwój historyczny połączeń przyimkowych

W świetle danych korpusowych można stwierdzić, że łączliwość interesujących nas nazw geograficznych z przyimkiem lokatywnym *na* przeważa nad łączliwością z przyimkiem *w* dopiero od XIX wieku. Miarą stabilizacji rządu lokatywnego *na* może być stosunek połączeń *na* do *w* (przeważająca większość wystąpień *w* to użycia lokatywne). Wynosi on dla poszczególnych okresów:

	KORPUS TEKSTÓW XIX W.	NKJP	MONCOPL
na:w Białorusi	–	32,6	61,4
na:w Ukrainie	28	121,5	135,4
na:w Litwie	3,1	88,7	277

Z przedstawionych danych wynika, że przewaga połączenia *na* nad *w* rośnie w toku rozwoju polszczyzny. Obecnie ta przewaga jest najsilniejsza w korpusie MoncoPL dla połączenia z nazwą *Litwa*, w NKJP – dla połączenia z nazwą *Ukraina*. Najślabszą była i jest przewaga przyimka *na* nad *w* w połączeniu z nazwą *Białoruś*.

Powyższe proporcje nie są odzwierciedlone w publikacjach poprawnościowych, które dziś uznają wariantowość *na* i *w* tylko z nazwą *Litwa*, nie z nazwami *Ukraina* i *Białoruś*.

W przeglądzie historycznym wyszukiwaliśmy bezpośrednie połączenie przyimka z nazwą geograficzną i nie uwzględnialiśmy prepozycyjnej przydawki typu *na zielonej/dalekiej Ukrainie!* *w zachodniej Ukrainie*. Wyszukiwanie uwzględniało jednak przydawki postpozycyjne, np. *na/w Ukrainie zachodniej*, precyzujące region kraju i wpływające na wybór *w*, nawet jeśli generalnie przeważa łączliwość *na*. Wyszukiwanie połączeń przyimka z nazwą kraju i przymiotnikiem postpozycyjnym lub prepozycyjnym w NKJP daje następujące wyniki:

- *na* + przymiotnik + *Ukrainie* lub *na Ukrainie* + przymiotnik – 52;
- *w* + przymiotnik + *Ukrainie* lub *w Ukrainie* + przymiotnik – 47;
- *na* + przymiotnik + *Litwie* lub *na Litwie* + przymiotnik – 8;
- *w* + przymiotnik + *Litwie* lub *w Litwie* + przymiotnik – 12;
- *na* + przymiotnik + *Białorusi* lub *na Białorusi* + przymiotnik – 20;
- *w* + przymiotnik + *Białorusi* lub *w Białorusi* + przymiotnik – 15.

Jak widać, stosunek przyimków *na* do *w* jest bliski 1:1, zupełnie inaczej niż w połączeniach bez przymiotnika. Te proporcje potwierdzają zalecenie Mirosława Bańki i Marii Krajewskiej ze *Słownika wyrazów kłopotliwych* w sprawie łączliwości przyimków *na* i *w* z nazwami geograficznymi opatrzonymi przydawkami – por. podrozdział 2.3.

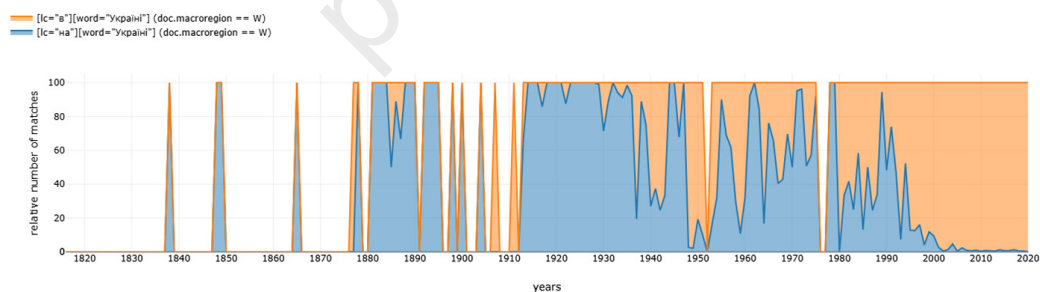
4. Czynniki determinujące wybór między przyimkami w innych językach i ich wpływ na polszczyznę

O wyborze między *na* i *w* decydują nie tylko semantyka i pojmowanie przestrzeni (por. rozdział 2), sąsiedztwo gramatyczne przydawki oraz tradycja piśmiennictwa (por. rozdział 3). W rozwoju historycznym wyraźna jest tendencja łączenia przyimka *na* z regionami, które w jakimś momencie historycznym stanowiły część wspólnego organizmu państwowego lub unii czy też terytorium zależne. Ten organizm państwowy nie musiał nazywać się *Polska*, a dany region nie musiał być zależny od Polski. Wspólnym organizmem mogła być dawna unia dynastyczna, jak w wypadku Węgier, albo państwo zaborcze obejmujące ziemie słowiańskie. Świadczy o tym z jednej strony łączliwość *na* z nazwą *Słowacja*, która dziś identyfikuje niepodległe państwo (por. podrozdział 4.3), z drugiej strony – z nazwą *Syberia/Sybir*, identyfikującą region Rosji, którą to nazwę jeszcze w wieku XVIII łączono z przyimkiem *do* (dopiero w zaborze rosyjskim upowszechniła się składnia *na*). Od opisanej reguły są oczywiście wyjątki, np. nazwa państwowa *Czechy*, która zawsze łączyła się w polszczyźnie tylko z przyimkiem *w*.

Istotny wpływ mają także analogiczne reguły połączeń w sąsiednich językach słowiańskich. Generalna zasada przypisania przyimka *na* do nazw dzielnic i regionów, a przyimków *do* i *w* – do nazw odrębnych krajów działa w różnych językach słowiańskich i wszędzie dopuszcza wyjątki. Pod tym względem, jak i pod innymi, języki wpływają na siebie wzajemnie. Aby sprawdzić, czy sytuacja polska nie jest odzwierciedleniem sytuacji w językach sąsiednich, przyjrzyjmy się łączliwości odpowiedników nazw *Ukraina* i *Białoruś* w językach ukraińskim, rosyjskim i białoruskim oraz nazwy *Słowacja* w językach słowackim i czeskim. Język rosyjski włączamy do rozważań jako język większościowy Białorusi, język części mieszkańców Ukrainy oraz jako historyczne źródło zapożyczeń administracyjnych w polszczyźnie.

4.1. Przyimki *w/v* i *na* z nazwą Ukrainy w językach ukraińskim, rosyjskim i polskim

W języku rosyjskim tradycyjnie łączy się nazwę *Ukraina* z przyimkiem *na*. Połączenie *v Ukraine* także jest możliwe. W Narodowym Korpusie Języka Rosyjskiego (ruscorpora.ru) proporcja przyimków *na* do *v* wynosi w tym połączeniu 3229:1697, czyli 1,9. W języku ukraińskim także możliwe są oba przyimki: *v Ukrajinі* i *na Ukrajinі*, jednak częstość *v* wyraźnie wzrasta. Poniżej przedstawiono na podstawie korpusu dystrybucję połączeń *na* i *v Ukrajinі* w kolejnych latach w tekstach z Ukrainy Zachodniej w korpusie ukraińskim GRAK (uacorporus.org)⁹.

9 Autor dziękuje za pomoc Marii Szwedowej z Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego im. T. Szewczenki, koordynatorce projektu GRAK (General'nyj regional'no anotovanyj korpus ukrajins'koj movy).

Choć składnia *na Ukraini* ma bardzo długą tradycję, dłuższą niż podział języka staroruskiego na różne języki, to w odczuciu językowym może być odbierana jako ślad podrzędności tego kraju wobec Rosji lub Polski. Jak widać, proporcje przymków zmieniły się w tekstach ukraińskich zdecydowanie na korzyść *v* w latach 90. XX wieku po ogłoszeniu niepodległości Ukrainy (1991).

W ostatnim zdaniu tekstu z roku 1936 S. Westfal poszerza perspektywę „podrzędności” połączenia *na Litwie* na inne kraje sąsiednie, w tym, jak można się domyślać, na Ukrainę (por. podrozdział 2.2). W Korpusie Dyskursu Parlamentarnego (kdp.nlp.ipipan.waw.pl) jest 88 połączeń *w Ukrainie* i 9988 *na Ukrainie*. Tylko 5 połączeń *w Ukrainie* pochodzi z lat 1919–1939, jedno z nich z roku 1919, kiedy granice nie były jeszcze ustalone, a cztery to użycia w odniesieniu do Ukrainy radzieckiej.

Język publiczny II Rzeczypospolitej miał więcej problemów z Ukrainą, która nie miała wtedy niezależnego bytu państwowego, była podzielona między kadłubową niepodległość Ukraińskiej SRR a tereny należące do państwa polskiego z przeważającą ludnością ukraińską. Językoznawcy nie byli zgodni, czy mamy nazywać wschodnich sąsiadów i obywateli jednego państwa *Rusinami*, czy *Ukraińcami* (por. Sojka-Masztalerz 2004). Na łamach „Języka Polskiego” Kazimierz Nitsch (1927, 1928) przedstawiał dowody na niejednoznaczność nazwy *Ukraińiec* i dopuszczał ją warunkowo, Henryk Ułaszyn (1927) – bezwarunkowo i entuzjastycznie. Także na tym tle należy patrzeć na ówczesne i obecne wahania między rządem *na* i *w Ukrainie*. Wielu Ukraińców mieszkających w Polsce traktuje jedyną dopuszczalną przez normę składnię z przymkiem *na* jak znak podrzędności¹⁰.

Ta norma jeszcze pod jednym względem sprawia większy problem niż analogiczna łączliwość nazw *Litwa* czy *Białoruś*. Z pełnymi oficjalnymi nazwami wymienionych państw: *Republika Litewska* i *Republika Białorusi* łączymy przymek *w*, np. w nazwie urzędu *Ambasador Nadzwyczajny i Pełnomocny Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Białorusi*. Państwo ze stolicą w Kijowie nosi oficjalnie jednowyrazową nazwę *Ukraina*. Przynajmniej w kontekstach oficjalnych powinno być możliwe połączenie *w Ukrainie*, na razie nazwa urzędu ambasadora analogiczna do cytowanej wyżej zawiera przymek *na*.

4.2. Przymki *w/v/u* i *na* z nazwą Białorusi w językach białoruskim, rosyjskim i polskim

W języku białoruskim możliwe są połączenia nazwy *Belarus* z przymkiem *u/ŭ* oraz rzadziej z przymkiem *na*. W tekstach białoruskich w wielojęzycznym korpusie InterCorp (w ramach Czeskiego Korpusu Narodowego) znajdujemy 12 połączeń *u/ŭ Belarusi* i 5 *na Belarusi* (intercorp.korpus.cz). W korpusie tekstów naukowych Corpus Albaruthenicum (<http://grid.bntu.by/corpus>) jest 59 przykładów *u/ŭ Belarusi* i 8 *na Belarusi*. Tylko w tekstach białoruskich korpusu równoległego w Narodowym Korpusie Języka Rosyjskiego (ruscorpora.ru) proporcje są odwrotne: 68 *u/ŭ Belarusi* i 124 *na Belarusi*. W języku rosyjskim, którym posługuje się większość Białorusinów, normą bezwyjątkową jest połączenie z przymkiem *v*. W korpusie

¹⁰ W grudniu 2019 roku Julia Krivich stanęła przed dworcem autobusowym w Warszawie z transparentem „W Ukrainie” (<http://www.szkolapatrzenia.pl/publikacja/9-transparent/9-11-w-ukrainie-yulia-krivich.html> <http://www.szkolapatrzenia.pl/publikacja/9-transparent/9-11-w-ukrainie-yulia-krivich.html>, dostęp: 18 maja 2021).

rosyjskim są 704 połączenia *v Belorussii* i 126 *v Belarusi* wobec 1 wystąpienia *na Belarusi* w kontekście Cerkwi prawosławnej.

Inaczej niż Ukraińcy, większość Białorusinów nie traktuje połączenia *na Belarusi* we własnym języku jako dziedzictwa rusyfikacji (norma rosyjska to przyimek *v*) czy dawnej polonizacji¹¹. Większym problemem jest dziś oficjalna rosyjska nazwa państwa *Belorussija*, ponieważ Białorusini promują nazwę *Belarus'*. Jednak Białorusini mieszkający w Polsce często są zdziwieni wyjątkową łączliwością nazwy swego kraju z przyimkiem *na* i wobec regularnych połączeń nazw innych krajów z *w* widzą w tym ślad „podrzędności”, o której pisał S. Westfal. Głosy protestu nie są tak słyszalne jak w wypadku mniejszości ukraińskiej, ponieważ Białorusinów jest w Polsce wciąż mniej, ale od początku demokratycznych protestów w roku 2020 ich liczba rośnie, przybywa ludzi młodych wykształconych lub studiujących w Polsce, świetnie znających język polski.

Dziś coraz więcej dziennikarzy stosuje składnię *w Białorusi*. W tekstach współczesnych w korpusie MoncoPL połączenia *w Ukrainie* i *w Białorusi* pojawiają się w mediach o różnej orientacji politycznej, choć przeważają w tym wypadku media określane jako liberalne. Najczęstsze źródła połączenia *w Białorusi* (ponad 50 procent) to: Onet, Interia oraz „Gazeta Wyborcza”. Być może właśnie relacje z protestów w Mińsku w mediach o różnej orientacji staną się cezurą w łączliwości nazw wschodnich sąsiadów Polski z przyimkami.

4.3. Przyimki *w/v* i *na* z nazwą Słowacji w językach słowackim, czeskim i polskim¹²

Łączliwość gramatyczną przyimków w językach białoruskim i ukraińskim oraz białoruskie i ukraińskie reakcje na łączliwość polskich przyimków warto porównać z sytuacją w jeszcze jednym języku sąsiednim – w słowackim. W tym języku, podobnie jak w czeskim, normą jest łączliwość *na Slovensku* i nikt nie interpretuje tego stanu inaczej niż jako tradycję językową bez odniesień do poczucia podrzędności. Rozpad Czechosłowacji i powstanie niepodległego państwa słowackiego nie spowodowały nagłego wzrostu łączliwości *v Slovensku* (wariant bardzo rzadki), tak jak było to z połączeniem *v Ukraine/Ukrajini* w językach ukraińskim i rosyjskim.

W językach czeskim i słowackim większość nazw państw łączy się z przyimkiem *v*, a przyimek *na* łączy się z nazwami regionów: *na Moravě/Morave* (ale *v Slezku*). Pisz się *v Slovinsku* (‘w Słowenii’), ale na prawach wyjątku *na Slovensku*. Językoznawcy z Instytutu Języka Słowackiego tłumaczą w poradni językowej połączenie *na Slovensku* i *na Slovensko* (kierunkowe) położeniem Słowacji w górnej części mapy Austro-Węgier:

Przyimek *na* jest stosowany konsekwentnie tylko z nazwami krajów *Słowacja, Morawy i Ukraina*: jedziemy *na Słowację, na Ukrainę*, a mieszkamy *na Słowacji, na Morawach, na Ukrainie*. Łączenie tych nazw w znaczeniu przestrzennym z przyimkiem *na* tłumaczy się tradycją historyczną, w wypadku Słowacji prawdopodobnie odegrało rolę położenie tego kraju w ramach

11 Warto tu przywołać opinię Wincuka Wiaczorki w audycji językowej białoruskiego Radia Svaboda „Mova pra movu”: <https://www.svaboda.org/a/30095443.html> (dostęp: 18 maja 2021).

12 Autor dziękuje pani doktor Annie Kobylińskiej za konsultacje dotyczące języka słowackiego.

Austro-Węgier (albo wysokość geograficzna od poziomu morza, albo położenie na północy na górze mapy) (<https://jazykovaporadna.sme.sk/q/9044>, dostęp: 18 maja 2021)¹³.

Ponieważ w samej Słowacji łączliwość nazwy kraju z przyimkiem *na* nie jest traktowana jak problem polityczny, nie ma też dyskusji na ten temat w Polsce; zresztą po polsku w kontekście politycznym używa się składni *w Słowacji*. Przypadek nazwy *Słowacja* tworzy tylko tło sporu o łączliwość innych nazw geograficznych.

5. Podsumowanie

O wyborze przyimka z nazwami krajów decyduje dziś w polszczyźnie wiele czynników, m.in.:

- położenie kraju: wyspiarskie, historycznie peryferyjne wobec Polski lub w ramach jednego organizmu państwowego faworyzuje przyimek *na*;
- status polityczny: odrębność nowych państw bywa – nie tylko w polszczyźnie – podkreślana przez częstsze użycie przyimka *w*;
- tradycja odzwierciedlona w tekstach kultury;
- tendencje ogólnosłowiańskie oraz łączliwość w językach tych państw, których problem łączliwości przyimków w polszczyźnie dotyczy.

W powyższym przeglądzie staraliśmy się pokazać, że żaden z opisanych czynników nie działa bezwyjątkowo. W tym kontekście nie można pominąć pytania o interpretacje społeczne gramatyki, rolę tradycji i gotowość do jej zmiany.

Niesymetryczność polskiej normy gramatycznej w zakresie łączliwości przyimków można porównać z asymetrią rodzaju i płci. Pamiętając o różnicach między tymi zjawiskami, zauważmy, że w obu wypadkach mamy obecnie do czynienia z dostosowaniem uzusu do normy systemowej: z jednej strony pojawia się coraz więcej nazw żeńskich regularnych słowotwórczo, z drugiej strony nazwy kolejnych krajów przyjmują regularne systemowo przyimki *w* oraz *do*. W obu wypadkach słychać argumenty, że dotychczasowa nieregularność wynika z tradycji, ale jeśli sięgniemy do źródeł dawniejszych, okaże się, że ta tradycja jest stosunkowo świeża, XIX- lub XX-wieczna. Tak jak asymetria rodzajowa znajdowała i znajduje wielu obrońców, tak też wiele osób będzie bronić łączliwości *na Ukrainie/Białorusi/Litwie* jako nienaruszalnej tradycji i opatrywać próby zmian wartościującą negatywnie etykietą *politycznej poprawności*.

Z kolei inicjatorzy zmian odwołują się do wybiórczego poczucia sprawiedliwości, oceniając jedynie połączenia z nazwami trzech krajów. Tymczasem analogiczna łączliwość nazwy *Slovensko* z przyimkiem *na* nie przeszkadza samym Słowakom. To niejedyny przykład szczególnej wrażliwości niektórych grup, które oceniają źle swój językowy obraz w polszczyźnie (najczęściej dotyczy to nazw grupowych). Tak jak w innych wypadkach warto podejść do problemu z szacunkiem dla wrażliwości odbiorcy.

¹³ „Väzba s predložkou na sa uplatňuje ustálené iba pri názvoch krajín Slovensko, Morava a Ukrajina: cestujeme na Slovensko, na Moravu, na Ukrajinu a žijeme na Slovensku, na Morave, na Ukrajine. Spájanie týchto názvov v priestorovom význame s predložkou na sa vysvetľuje historickou tradíciou, v súvislosti so Slovenskom zrejme svoju úlohu zohrala geografická poloha v rámci Rakúsko-Uhorska (bud' vyššia nadmorská výška, alebo severnejšia poloha /hore/ na mape)”.

Problem niesymetrycznych reguł rządu przyimkowego wymaga spokojnego namysłu nad tym, czy rzeczywiście bronimy tradycji, czy raczej dość przypadkowej i stosunkowo nowej decyzji normatywistów (przynajmniej w wypadku *Białorusi*). Historyczna i współczesna łączliwość tekstowa nazw krajów – sąsiadów Polski z przyimkiem *na* (zamiast lub obok *w* i *do*) nie uzasadnia jednoznacznej oceny normatywnej połączeń *w Ukrainie* i *w Białorusi* jako niepoprawnych. Nazwy *Litwa*, *Łotwa* oraz *Słowacja* dopuszczają według wydawnictw poprawnościowych połączenia z przyimkami *na* lub *do/w*. Wydaje się, że nadszedł czas, by w słownikach i wydawnictwach poprawnościowych dopuścić wymiennność połączeń przyimków *na* oraz lokatywnego *w* i kierunkowego *do* także w odniesieniu do nazw *Ukraina* i *Białoruś*. Na podstawie przykładów z ostatnich lat można przypuszczać, że niezależnie od decyzji językoznawców łączliwość *w Ukrainie* i *w Białorusi*, a także *w Litwie* i *w Łotwie* będzie się upowszechniać.

Bibliografia

- Bańko M. 2010: *Słownik wyrazów trudnych i kłopotliwych* PWN, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bańko M., Krajewska M. 1994: *Słownik wyrazów kłopotliwych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bańkowski A. 2000: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gruszczyński W., Adamiec D., Ogrodniczuk M. 2013: *Elektroniczny korpus tekstów polskich z XVII i XVIII wieku (do 1772 roku) – prezentacja projektu badawczego*, „Polonica” XXXIII, s. 309–316.
- Klebanowska B. 1971: *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Kryński A.A. 1930: *Objaśnienie sposobów mówienia*, „Poradnik Językowy” XXV, z. 1, s. 8–9.
- Nitsch K. 1927: *O nazwy naszych słowiańskich sąsiadów. Rusini czy Ukraińcy?*, „Język Polski” XII, z. 3, s. 65–72.
- Nitsch K. 1928: *Rusini czy Ukraińcy? (Zamknięcie)*, „Język Polski” XIII, z. 5, s. 146–153.
- Ogrodniczuk M., Derwojedowa M., Łaziński M., Pezik P. 2017: *Narodowy Korpus Języka polskiego – co dalej?*, „Prace Filologiczne” LXXI, s. 237–246.
- Pezik P. 2020: *Budowa i zastosowania korpusu monitorującego MoncoPL*, „Forum Lingwistyczne”, nr 7, s. 133–150.
- Przybylska R. 2002: *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków.
- Sojka-Masztalerz H. 2004: *Rusini czy Ukraińcy? Językowy obraz nacji ukraińskiej w prasie polskiej (1918–1939)*, Wydawnictwo WTN, Wrocław.
- SPP PWN: *Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, red. W. Doroszewski, H. Kurkowska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.
- SPXVI: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa (t. 1–34), K. Mrowcewicz (t. 35–36), t. 1–22, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1994, t. 23–36, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 1995–2012.
- ssTp: *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–9, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953–1987, t. 10–11, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1988–2002.
- SucHECKI H. 1853: *Zwięzła gramatyka języka polskiego do użytku w szkołach. Kurs wyższy*, P. Piller, Lwów.
- SzoBER S. 1937: *Słownik ortoeiczny. Jak mówić i pisać po polsku*, Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa.
- SzoBER S. 1948: *Słownik poprawnej polszczyzny*, Spółdzielnia Wydawnicza Wiedza, Wydawnictwo S. Arcta, Warszawa.
- SzoBER S. 1958: *Słownik poprawnej polszczyzny*, kom. red. W. Doroszewski i in., Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa (analogicznie wyd. z roku 1966, 1968 i 1969).
- UŁaszyn H. 1927: *Rusini czy Ukraińcy (Z powodu artykułu prof. K. Nitscha)*, „Język Polski” XII, z. 5, s. 138–147.
- WeinsBERG A. 1973: *Przyimki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Westfal S. 1936: *O zwrotach w Litwie i do Litwy*, „Język Polski” XXI, z. 3, s. 65–71, z. 4, s. 106–109.
- Wójcik T. 1979: *Z zagadnień teorii przyimka*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kielce.
- WSPP: *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Summary

Prepositions *na* ≈ 'on', *w* ≈ 'in', and *do* ≈ 'to' in front of names of states, lands and regions. Historical usage and variation in contemporary norm

Keywords: prepositions, names of states and regions, historical corpora, linguistic norm and usus.

The article presents historical changes of prepositions preceding names of states, countries, and regions in Polish with the main focus on the contemporary discussion about the choice of the prepositions with names of eastern neighbours of Poland. According to dictionaries and grammars these names: *Ukraina*, *Białoruś*, and *Litwa* require the preposition *na* instead of the locative *w* and the adlative *do*, which are typical for the vast majority of land names, except for islands and peninsulas. Query in historical corpora since the 17th century showed that the preposition *na* had proliferated in reference to regions which belonged to the same country, importantly, not only with reference to Poland. It is also attested for parts of the Jagiellonian dynastic union or lands that had belonged to states that ruled parts of Poland under Partition. Despite this tendency, before the 19th Century, the preposition most frequently used with the names *Litwa* and *Ukraina* were the locative *w* and the adlative *do*. The traditional use of *w* and *do* in the past, typical collocations of *na* with regions rather than independent states, an animated discussion in the media, and the fluctuation of norm attested in the dictionaries of the last century – all these factors weigh in favour of admitting both prepositional patterns: *na* and *w/do* with the names of three states, eastern neighbours of Poland. The article was written a year before the Russian aggression against Ukraine, which changed the typical usage in Polish public discourse in favour of the prepositions *w* and *do* that seem to stress the independence of the invaded state.